

VI. Scriptorium-konferencia

Rezümék

I. SEKCIÓ: KÓDEXEK, FORRÁSOK

SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.

(egyetemi tanár, kutatóközpont és tanszékvezető, az MTA doktora, az Academia Europaea rendes tagja)

A Missale szövegtanú a 12-15. századi latin kánonjogi kéziratok anyagában

A legjelentősebb kódexállománnyal rendelkező könyvtárak 12-15. századi latin kánonjogi kézíratainak szisztematikus feldolgozása, az elmúlt két évtizedben több jelentős tartalmi újdonsággal gazdagította az egyes exemplárokkal kapcsolatos ismereteinket. Az egyik ilyen - korábban nem vizsgált - sajátosság, hogy a kánonjogi kollekcióknak a szentség és szentelmény kiszolgáltatásra vonatkozó könyvei (címei, fejezetei, stb.), több esetben magával az adott liturgikus szöveggel is kiegészítésre kerültek. Ez a kiegészítés történhetett utólagos beilleszthetéssel (vö. colligatum), de az exemplárba való integráns bemásolással is. Az ilyen jellegű kiegészítések közül a legszembetűnőbbek azok a szakaszok, amelyek a Missale valamelyik változatának a töredékes, de legalább az első eucharisztikus kánon szövegét tartalmazzák. Ezek a liturgikus szövegek természetesen korábbiak, mint a Missale Romanum tridentin formája.

GILÁNYI GABRIELLA

(ELKH BTK Zenetudományi Intézet)

Zenei írásbeliségünk a 12. században – Új vizsgálatok, új eredmények

A 12. század fordulatot hozott a magyarországi zenei írásbeliség történetében: a kölcsönzött, de leénekelhetetlen német neumaírások rövid korszaka után egy új zeneelmélet, egy korszerű vonalrendszeres hangjelzés jelent meg a Kárpát-medencében. Ennek mentén egy különleges, „magyar” neumaválogatás alakult ki a hazai gregorián énekek lejegyzésére. Olyan fejlett kottáról van szó, amely a német neumaírás közép-európai tömbjén belül több mint egy évszázaddal előzte meg korát.

A középkori magyar hangjegyzés (közkeletű nevén „esztergomi notáció”) fejlődéstörténetét Szendrei Janka minuciózus vizsgálatai tárták fel: az időben előre haladva egyre nagyobb részletességgel. E történet leghiányosabb része az esztergomi notáció genezisének rekonstrukciója. Ma több okból is időszerűnek tűnik újból napirendre tűzni a témát, s a kutatásba új forrásokat, új eszközöket bevonni.

Miképp jelezhető zenei írásbeliségünk a 12. században, különösen a század végén? Hol maradt fenn az esztergomi notáció első emléke? Milyen körülmények, hatások, modellek térítették le az eredeti német útról gregorián kottairásunk formálódását? Ma talán közelebb jutunk e szorosán összefüggő kérdések megválaszolásához.

GÖBÖLÖSNÉ GAÁL ESZTER
(ELKH BTK Zenetudományi Intézet)

Kottás kódextöredékek az Evangélikus Országos Gyűjtemény R. 1.624 jelzetű könyvében

Az Evangélikus Országos Gyűjtemény R. 1.624-es jelzettel őrzí Luther Márton műveinek Hans Lufft wittenbergi nyomdájában megjelent összkiadása első kötetét. A könyv gerincét pergamencsíkokkal erősítették meg, amelyeket egy 14. századi graduále lapjaiból vágtak le, talán az 1558-ban kiadott könyv bekötésekor. A borító és az előzéklapok között kilógó apró töredékeken a pünkösdi utáni napok misetélei olvashatók, a tételek összeillesztése után valószínűsíthető, hogy egy oldalon szerepeltek a hajdani kódexben. A könyv előző előzéklapján és a címlapon a korábbi tulajdonosok gazdag névjegyzéke olvasható; a posszessor-bejegyzések a 16. századtól egészen a 20. századig végig kísérik a könyv történetét. Előadásomban bemutatom, hogy milyen utat járt be a könyv erdélyi szász és református lelkészek polcaitól, a minorita Sartori Bernát könyvtárán át az Evangélikus Országos gyűjtemény állományába, valamint azt, hogy milyen információkkal szolgál a kötet Erdélybe kerülése előtti történetéről a benne megőrzött kottás kódextöredékek liturgikus és zenei tartalmának vizsgálata.

MÉRCZ ANDRÁS

(Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)

Egy újonnan felfedezett, 13. századi, pálos kötődésű kódex néhány kodikológiai érdekessége

A Mezey László által 45.000 kötetre becsült középkori magyar könyvállománynak kevesebb mint 1%-a maradt ránk, az 1526 előtt Magyarországon készített vagy használt könyvek közül mindössze 3000 kötetet vehet ma kézbe a kutató. Ráadásul ezek nagy része *incunabulum*, kódexből még kevesebb áll a kodikológusok rendelkezésére. Gazdag és jelentős könyvtárak pusztultak el nyomtalanul, ezért különösen fontos minden újonnan előkerülő kötet. A források szerint a budaszentlőrinci pálos főkolostor könyvtára is teljesen a tűz martalékává vált az 1526-os török dúlás idején, de nemrég előkerült egy 13. századi latin Biblia, amely a gyűjteményt gazdagította egykor. Előadásomban ezt a kötetet és néhány kodikológiai érdekességét mutatom be.

OROSZ ADRIENN

(ELTE Research Centre for European Philological Tradition)

Egy 13. századi maubeuge-i zsoltáros-hóráskönyv digitális rekonstrukciója

A napi vallásgyakorlásban segítséget nyújtó hóráskönyvek a 14. századra a középkori irodalom bestsellereivé váltak: a puritán, díszítetlen példányoktól kezdve az arannyal gazdagon megrakott, miniatúrákkal illusztrált luxusdarabokig százával maradtak ránk. Ma is rendkívül keresettek: gyakran kerülnek kalapács alá az aukciós házak árverésein. Bár rendkívül népszerűek, ezek a kódexek szenvedik el a legtöbb szándékos rongálást is: a nagyobb profit reményében a kereskedők darabokra tépik és foliónként dobják őket piacra. Ez a gyakorlat már több évszázados múltra tekint vissza. Az így megcsonkított kódexek digitális rekonstrukciójával foglal-kozik Orosz Adrienn, aki előadásában egy 13. századi, maubeuge-i zsoltáros-hóráskönyv rekonstrukciós munkálatait mutatja be, kitérve arra is, hogyan vihetnek közelebb a kódex fragmentumai a maubeuge-i úzus megismeréséhez.

KÁRMÁN EDIT

(ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézet)

Középkori okmánytárakban kiadott arengaszövegek javítása

Kutatásom az Árpád–kori oklevelek arengáinak összegyűjtésére, valamint azok vizsgálatára irányul. Az arenga kapcsolatát az egyéb oklevélrészekkel – elsősorban a dispositióval és a narrációval – a jellemző szókészlet alapján vizsgálom. A korszak arengáit az oklevelek kiadói szerint, időrendi sorrendben teszem elérhetővé egy adatbázisban, amelynek elkészítéséhez a XIX-XX. században áldozatos munkával kiadott középkori okmánytárak nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak. Wenzel Gusztáv szerint Fejér György a maga *Codex Diplomaticus*át a megelőző három század munkájára alapozva állíthatta össze, amelyek során a köz- és magánlevéltárakból összegyűjtött kútfőket szétszórt kézirati gyűjteményekbe foglalták.

Az előadásban szeretném bemutatni, hogy az arenga-adatbázisra és az arengák jellemző szókészletére alapozva hogyan igyekszem kiszűrni a hibákat a többnyire már Interneten is elérhető középkori okmánytárak arengaszövegeiben, s ezzel együtt az okmánytárak segítségével elkészített saját adatbázisban.

DOMOKOS GYÖRGY

(PPKE BTK Klasszikus és Újlatin Nyelvek Intézete)

A Castaldo-kódex (Biblioteca Ambrosiana G275 Inf) nyelvi rétegei

(on-line előadás)

A Castaldo-kódex százhuszonkilenc papírra írt dokumentum egybekötésével alakult ki. Az iratok 1547 és 1558 között keletkeztek és valamennyi kapcsolódik valamilyen módon Giovanni Battista Castaldóhoz, a császári csapatok vezéréhez. A dokumentumokból több, mint hetven az 1551–52 évi magyarországi és erdélyi eseményekre vonatkozik, amely időszak kiemelkedő jelentőségű volt a régió története szempontjából. 1551. július 19-én következett be a Magyarország és Erdély feletti fennhatóság átruházása a Szapolyai-házról a római királyra, Habsburg Ferdinándra. A „Castaldo-kódex” anyaga teljesen szervesen módon, esetlegesen van összeállítva és egybekötve, sem kronológiai, sem tipológiai szempontból, a dokumentumok szerzője vagy címzettje szerint sem követ semmilyen logikát. Az előadás a kódex nyelvi sokszínűségét mutatja be konkrét példákon keresztül: a latin, német, spanyol és olasz iratok mellett egy magyar nyelvű várleltárt is, amelyet a közeljövőben a Magyar Nyelv című folyóiratban publikálunk Hegedűs Attilával.

II. SZEKCIÓ: KELETI KÉZIRATOK

CSONTOS ESZTER LUCA

(Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)

Egy 16. századi perzsa írnok családi és szakmai kapcsolatrendszere

A mai Irán keleti részén elhelyezkedő Bākhaz város és környéke a 16. században regionális értelemben jelentős könyvkészítő központnak minősült. Előadásomban egy erről a területről származó, kevésbé ismert Szafavida-kori írnok, Mīr Muḥammad Ḥusayn családi és szakmai kapcsolatrendszerét kívánom bemutatni. A Bākhazban működő műhelyről kevés ismeretünk van; csupán a kéziratok kolofonjában található információk és egy helyi *khānqāh* (szúfi

rendház, kolostor) temetőjének sírkövein olvasható feliratok alapján következtethetünk a létezésére. Az előadásban vizsgált írnok nemcsak az ott másolt kéziratok kapcsán kötődik a helyhez, ugyanis a sírhelye is ebben a temetőben található. Ennek megfelelően Mīr Muḥammad Ḥusayn személyén és szakmai kapcsolatain keresztül mélyebb betekintést nyerhetünk a helyi írnokok jellemző életútjába, mester-tanítvány viszonyrendszerébe és a társadalomban elfoglalt pozíciójukba.

CSORBA ZSUZSANNA

(Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)

Szómagyarázatok az arab kéziratok hagyományában: egy orvosi mű tanulságai

A 15. századi kairói orvos, Ibn al-Amshāṭī (megh. 1496) *A könyvek bölcsességének feltárása* című utazóknak írt útmutatójában négy alkalommal magyarázza meg az olvasónak, hogy egyes idegen eredetű kifejezéseknek mi a pontos kiejtése és jelentése (*qayrūt*, *dūgh*, *kāghad* és *būliymūs*). A jelenség két szempontból is különös figyelmet érdemel: az említett mű három kéziratban maradt fenn, melyek közül kettő csupán egy kifejezés magyarázatát őrizte meg, illetve hasonló szómagyarázatok nem jellemzőek a 9–15. századi arab nyelvű utazási útmutatókra.

Előadásomban azt vizsgálom, hogy mi indokolhatja e magyarázatoknak a műfajban szokatlan megjelenését és a mű kézírataiban található eltérő megjelenésüket. Kiemelten foglalkozom a *kāghad* kifejezéssel, mely papírt jelent s nem íráshordozóként, hanem orvosi céllal használt anyagként jelenik meg a szövegben. A mű és kézíratainak keletkezési körülményei alapján érvelek továbbá a mellett is, hogy a négy kifejezés az orvosi szakszókincs részét képezte.

OROSZI GYÖNGYI

(Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)

Elveszve a történetek óceánján:

Az Ezeregyéjszaka kézírathagyományának sajátosságai és vizsgálatának kérdései

“Oceans of Stories”, Robert Irwin e cím alatt tárgyalja összefoglaló munkájában azt a gazdag irodalmi hagyományt – keletit és európai egyaránt –, amelyhez az Ezeregyéjszaka kapcsolható. Ez a gazdag tartalom azonban egy nagyon bonyolult kézírathagyományt rejt maga mögött. Az előadás célja annak bemutatása, hogy ez a sajátos kézírathagyomány milyen nehézségeket állít a tudományos vizsgálódások elé. Nem elégszik meg azonban csupán a nehézségek felsorolásával; lehetséges megoldásokat is kínál e problémák kezelésére annak érdekében, hogy a történetek ezen óceánja biztonságosan hajózható legyen. Arra keresi ugyanis a választ, milyen szövegtörzsről is beszélhetünk az Ezeregyéjszaka esetében, és hogy ennek a törzsnak az érdemi vizsgálatához milyen lehetőségek állnak egy kutató rendelkezésére. Mindazonáltal arra is felhívja a figyelmet, hogy milyen korlátai lehetnek e vizsgálódásoknak a jelenkori kutatási trendek kontextusában.

SCHÖNLÉBER MÓNIKA

(Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)

Eltűnt fűliók nyomában, avagy hol kezdődik a Kitāb al-futūḥ?

Középkori kéziratoknál gyakori jelenség, hogy elhasználódás vagy sérülés miatt a kódexek elejéről vagy végéről elveszik néhány fűlió, fontos adatoktól fosztva meg a kutatót. Esetenként azonban ezeknek a hiányoknak már az azonosítása sem teljesen egyértelmű. Előadásomban a

10. század első felében élt muszlim történétíró, Ibn A‘tam al-Kūfī arab nyelvű krónikájának azon két kéziratát vizsgálom, amelyek a mű elejét őrizték meg. A kódexek egyik sajátossága, hogy azokban a munka későbbi, más kéziratokban fennmaradt részeihez képest a szöveg jelentős eltérésekkel őrződött meg; különösen is a könyv legelején. Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a két kézirat legelső fólióin fennmaradt változatok a mű eredeti bevezetőjének másolatai-e, avagy egyik vagy a másik, esetleg mindkettő később, a szövegahagyományozódás során odakerült kiegészítés-e.

DÖMÖTÖR ADRIENNE – HENDE FANNI

(Nyelvtudományi Kutatóközpont) – (ELKH-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

Egy latin grammatika és magyar nyelvű bejegyzései Kolozsmonostorról

A kolozsmonostori bencés kolostorban a 14. századtól kezdve folytattak hiteleshelyi tevékenységet. Ennek keretében többek között jogbiztosító iratokat, peres anyagokat és tanúvallomásokot állítottak ki, amelyeknek szövegét lemásolták és megőrizték. Ezeket a jegyzőkönyveket borítóval látták el, hogy megóvják őket, borítóként kódextöredéket is felhasználtak.

Az előadásban bemutatni kívánt, az 1447 és a 1450 között kelt iratok másolatának borítójaként felhasznált két levélpár Alexander de Villa Dei *Doctrinale* című tankönyvből származik. A bencések a helyben lejegyzett protocollumokat helyi használatú kódexek leveleivel boríthatták be, tehát a grammatika-töredék a kolozsmonostori bencés oktatásba nyújthat bepillantást. A töredék jelentőségét pedig magyar nyelvű bejegyzési emelik, amelyek nemcsak alátámasztják az egykori kódex magyar provenienciáját, hanem a magyar nyelvű szórványemlékek sorát is gazdagítják.

Az anyanyelvű bejegyzések interlineáris helyzetben láthatók a tankönyv megőrződött részletének egyik olyan helyén, amely bizonyos latin igéket példaként sorol fel. Az egykori kötet egyik használója – valószínűleg szókincs bővítésként – kiszótárazott néhány sort (ha nem is minden szempontból túl gondosan eljárva). Az előadásban egyfelől bemutatjuk a kései ómagyar vagy korai középmagyar korszakban (a 16. században) beírt magyar szavakat, másfelől megkíséreljük elhelyezni a bejegyzéstípust a korabeli nyelvemlékek összefüggésrendszerében.

TÜSKÉS ANNA

(BTK Irodalomtudományi Intézet, PTE Művészeti Kar Művészettörténet Tanszék)

Kéziratok és kéziratosságot bejegyzések a jászói premontrei prépostság könyvtárában

Összefoglaló: Az előadás a jászói premontrei prépostság 18. századi eredetű könyvtára miscellanea egységének 18–19. századi kéziratosságot részével, illetve a martini Szlovák Nemzeti Könyvtárba került kézírataival foglalkozik. A miscellanea anyagban a kéziratosságot sok formája megjelenik: possessor bejegyzések, colligatum elé kézzel írt tartalomjegyzék, az allegorikus nyomtatott mű értelmezése, colligatumba betett, különálló lapok, a kiadvány végéhez kötött üres oldalakra beírt, a nyomtatvány tartalmához kapcsolódó más szerző műve kézzel bemásolva, Mallyó József (1744–1818) és Kohauth Venczel (1803–1867) premontrei kanonokok gyűjtötte vegyes költemények (Annalecta Poetica) és beszédek (Annalecta Oratoria) colligátumának végére bejegyzett alkalmi költemények, versfordítások, gyászversek, sirversek, épületfeliratok, találós kérdések, logogrifek, színdarabok, beszédek, orvosi receptek, teológiai és pedagógiai disszertációk. A kiadvány végéhez kötött üres oldalakra beírt, a nyomtatvány tartalmához kapcsolódó más szerző művének jó példája a piarista Valla (Forgáts)

Jáczy Károlyi Józsefnek ajánlott ódája (1787) végére bemásolt ugyancsak Károlynak dedikált 1794-es vers a piarista Hannulik János Krizosztomtól, az Római Árkádia Tudóstársaság tagjának tollából. A colligatumokba betett különálló lapok tartalma gyakran iskolai tananyag, de található rajtuk chronostichon és alkalmi vers is. A Martinba került jászói kéziratos könyvek tartalma hasonlóan vegyes: az imádságoktól a beszédeken át a kassai és nagyváradi asszonyok verses dicséretéig széles tematikát mutat. Az alkalmi költemények nyelve latin, magyar és szlovák.

LIGETI ZSUZSANNA

(PPKE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola)

A sárospataki Csécsi-kéziratok néhány tisztázásra váró kérdése

A Sárospataki Református Kollégium Könyvtárának kéziratalományában számos olyan kézirat található, amelynek szerzői Idősebb Csécsi (Tsétsi) János, illetve fia, Ifjabb Csécsi (Tsétsi) János. Ebből az igencsak vegyes anyagból a magyar történettudomány különösen két kéziratot tart becsben: az egyik a szécsényi országgyűlésről szóló naplószerű-feljegyzés, amelyet egyöntetűen az Idősebb Csécsinek tulajdonítanak, a másik a Rákóczi-szabadságharcról kronológikus rendben beszámoló, latin címe szerint *Memoria Rerum Quarundam Belli Hungarici Adversus Domum Austriacam Anno MDCCIII Suscepti Descripta per JOHANNEM TSETSI SAAROS-PATACHINI 1705.* című írás, amelyet azonban az Ifjabb Csécsi szövegeként tartanak számon. Noha két fontos történeti beszámolóról van szó, a szövegek publikálása ellenére e művek alaposabb filológiai vizsgálatával még adós a magyar tudományosság, hiszen még az sem egyértelmű, ki a szerzője az említett műveknek, hiszen – ahogy Szinnyi József fogalmaz – az Idősebb Csécsi „némely dolgozatai összefolytak vagy kiegészültek az ifj. Csécsiéivel”. Ha ez a helyzet, akkor különösképpen indokolt a kéziratok fizikai jellemzőinek vizsgálata és a szövegek filológiai elemzése. Előadásomban e követelményeknek megfelelően igyekszem tisztázni az említett művek szerzőségét.

KOVÁCS ÁRON

(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára)

Király István irodalmi kapcsolatai könyvtárának dedikált kötetei tükrében

Király István az 1945-1989 közötti időszak meghatározó irodalomtörténésze, kultúrpolitikusa volt. Egyetemi tanárként, szerkesztőként és nem utolsósorban Aczél György barátjaként, tanácsadójaként jelentős befolyással bírt a magyar irodalmi életre. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben őrzött könyvtárban fellelhető több mint ezeröttszáz dedikáció a Kádár-korszak kiemelkedő kéziratos forrásai közé tartozik. Rajtuk keresztül feltérképezhetjük Király István irodalmi kapcsolati hálóját, valamint az egyes szerzők viszonyát Királyhoz. Előadásomban erre teszek kísérletet. Bemutatom a Király körül csoportosuló embereket, legfontosabb kapcsolatainak időbeni változásait, valamint a dedikációknak azokat a jellegzetes típusait, melyek megtalálhatóak a gyűjteményben.

DÉNESI TAMÁS

(Pannonhalmi Főapátsági Levéltár)

Egy pannonhalmi recepteskönyv a 18. század első feléből

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban található Reisch Elek kézírata, amely a legkülönbébb betegségekkel kapcsolatos mintegy ötszáz orvosi rendelvényt tartalmaz. A bajor származású Reisch 1735-ben gyógyszerészhallgatóként kezdte írni a könyvecskét. Ekkor még nem volt szerzetes, hiszen csak 1742-ben tett fogadalmat. A kézirat eleje valószínűleg még a tanulást szolgálta, második fele azonban már egy gyakorló gyógyszerész praktikus recepteskönyve. A rendeléstani kéziratban a korban általános, sőt kötelezően használt gyógyszerkönyvek hatását érezhetjük, főleg az augsburgi, illetve az augsburgit átvevő bécsi gyógyszerkönyvek szolgáltak forrásául. A mai apátsági termékek háttérében álló kézirat és egyéb dokumentumok segítségével bepillantathatunk a 18. századi bencés medicina mindennapjaiba.

GULYÁS ZOLTÁN

(ELKH BTK Néprajztudományi Intézet)

A Reguly-hagyaték kézíratos dokumentumainak feldolgozása

Reguly Antal (1819–1858) utazó, a magyar tudomány jeles személyisége, aki elsősorban a finnugor népek körében végzett nyelvészeti és néprajzi gyűjtőmunkája révén vált híressé, emellett több más szakterületen is kimagasló eredményeket ért el. 2018 szeptemberétől „Regulyversum” néven, az NKFI finanszírozásában kezdetét vette egy jelenleg is zajló projekt, amely Reguly hagyatékának feldolgozását és internetes közzétételét tűzte ki célul. A hagyaték számos értékes kéziratot tartalmaz: Reguly terepi feljegyzéseit a legkülönbébb tudományterületekről, illetve úti naplóit és személyes levelezéseit. Ez utóbbiak közül is kiemelt fontossággal bírnak Reguly szüleihez (apja a zirci ciszterci apátság ügyvédje volt), illetve Villax Ferdinánd zirci apáthoz írt levelei. Az apát nemcsak rokona, hanem az egyik legfőbb támogatója is volt Regulynak, és rajta keresztül a kalandos életű fiatalember a tudós katolikus papsággal is kapcsolatban állt. Az előadás célja, hogy az eddigi többéves munka tapasztalatainak tükrében bemutassa a kézíratos dokumentumok feldolgozása során felvetődő nehézségeket és az ezek megoldására irányuló lépéseket.

TUHÁRI ATTILA

(ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézet)

Guarino Persius-kommentárjának kézírati hagyománya

Persius szatíráinak sajátos stílusa, megfogalmazásmódja már megjelenésüktől kezdődően indokoltta tette bizonyos, a szöveg egyes pontjait megvilágító magyarázatok meglétét. Szent Jeromostól tudjuk, hogy a késő-anitikvitásra már biztosan létezett egy a költő mindössze egyetlen könyvnyi fennmaradt életművéhez összeállított kommentár, amelynek elemei a későbbi, folytonos változásban való hagyományozódás során a középkor időszakát is átvészelték. Ezek egy részét végül a Karoling-korban rendezték a korábnál viszonylag kötöttebb módon hagyományozódó formába, más részüket marginális vagy interlineáris glosszák formájában hagyományozták tovább. Ezen gyűjtemény formálódása azonban ezt követően sem állt meg: a Karoling-kori szöveg további változásokon ment keresztül, illetve újabb, az említett glosszákból, vagy késő-középkori kiegészítésekből származó elemekkel bővült. Manapság ezen scholiongyűjteményre valamint későbbi változataira összefoglaló névvel *Commentum Cornuti*-ként hivatkozunk. A 14. század előtti Persius-interpretáció

voltaképpen ezen szövegtárra támaszkodott, rajta kívül csak néhány név szerint is ismert szerzőségű kommentárról van tudomásunk. A 14. századtól azonban újra virágzásnak indul, 1400-as évektől kezdve pedig robbanásszerűen megnő a sztoikus költő életműve iránti tudományos érdeklődés: csak ebből az évszázadból nem kevesebb mint 23 hozzá írt kommentárt ismerünk. Sajnos ezek döntő többsége kéziratos formában, legtöbb esetben csak egy vagy két példányban fennmaradt szövegértelmezés. E tekintetben látványosan kiemelkedik közülük Guarino Veronese Persiusz satíráihoz írt kommentárja, amelynek nem kevesebb mint 9 kézirata maradt ránk. Előadásomban ezen kéziratok egymáshoz fűződő viszonyáról és szövegkritikai értékéről szándékozom képet alkotni, ennek felderítése ugyanis nem mellőzhető a kommentár számunkra hozzáférhető leghelyesebb olvasatának megállapításához.

NAGY LÁSZLÓ

Prédikáció a csíksomlyói búcsú alkalmával a 18. század végéről

Az OSZK egy 43 Szűz Máriáról szóló kéziratos prédikációs kötetének P. F. M. S. (P. M. S.) betűkkel jelölt másolója a 18. század második felében készíthette el azt a kötetet, amely egykor a vajdahunyadi ferences könyvtár tulajdonában volt. A beszédeknek közel felét Telek József Tizenkét csillagú korona c. nyomtatványából másolhatták, a többi eredete még meghatározatlan. Tervezett előadásomban a kötet első (töredékes) prédikációjával foglalkozom, amely egy csíksomlyói búcsú alkalmával hangzott el.

HUBERT ILDIKÓ

Baróti Szabó Dávid (1739-1819) prédikációi

A költő- nyelvújító (ex-jezsuita szerzetes, majd világi pap) több száz verset írt hosszú élete során. S bár kéziratos hagyatékának sorsáról nem sokat lehetett tudni, amíg költeményeinek kiadásra előkészítésekor a kutatás nem figyelte föl kézirataink katalóguscédulák mögött rejtőzködő gazdag forrására. Baróti Szabó Dávidnak ezáltal váltak lassan-lassan számba vehetővé ismeretlen vers-kéziratai. Prédikációit nem tartotta számon a szakirodalom, mert nem is lehetett tudni meglétükről.

Baróti Szabó Dávid életrajzában olvasható, hogy a jezsuita rend 1773-as feloszlatásáig a szerző pap-tanárként működött az ország különböző területén. A rend feloszlatása, rendházaik elvétele azonban pótolhatatlan kárt okozott levéltáraik, könyvtáraik, rendtagjaik hagyatékának számontartásában.

Az Esztergom Főszékesegyházi Könyvtár őrizte meg Baróti Szabó 24 latin és 19 magyar egyházi beszédének kézirátát. Előadásomban a költő magyar nyelvű prédikációit mutatom be. A kéziratok dátum nélküliek. Valószínűsíthető, hogy ezek a prédikációk az 1773-as évek előtti időkben keletkeztek. A pályakezdő pap-tanár prózai íráskészségét ismerhetjük meg e retorikai műfajban.

S.E.R. VARGA LAJOS

(Országos Katolikus Gyűjteményi Központ)

Két 18. századi liturgikus könyvkéziratos bejegyzése

A rituale a szertartások rendjét (szentségek és szentelmények) tartalmazó szertartáskönyv. Ennek akár egyházmegyénként is külön változata készült. A példány, amelyről szó van, az Egri Egyházmegyeszámára Eszterházy Károly püspök által helyben 1768-ban kiadott Rituale Agriense bejegyzéseiről szól. Mivel az evangéliumokat a latin nyelven végzett misék

alkalmával magyarul is felolvasták, ehhez külön kiadványok készültek. Példányunk Az Evangyélímok, és epistolák Egerben 1776-ban kiadott példányának kéziratos bejegyzéseit tárja fel. Mindkét kiadvány a Váci Egyházmegyei Könyvtár tulajdonát képezi. A bejegyzéseket szövegének közlése után keressük annak okát, hogy a szövegek miért kerültek bele ezekbe a liturgikus használatra készült nyomtatványokba.

MAJOROSSY IMRE

Anzelm [ˈɒɲɔf] Ecseden. Szepesy Ignác beszédgyűjteményének használata egy ferences példány nyomán

Szepesy Ignác (1780-1838) pécsi püspökként (1828-1838) érte el munkásságának tetőpontját. Mai szemmel is páratlan lekipásztori gondossággal, példamutatással és alázattal fáradozott az egyházmegye papságának és híveinek üdvösségén. A magyar nyelvű Szentírás-kiadáson túl a legnevezetesebb művének a szentbeszédek gyűjteményét tekinthetjük, melyet halála után Peitler Antal (Scitovszky János pécsi püspök (1838-1849) melletti) püspöki titkár és irodaigazgató, későbbi váci püspök (1859-1885) adott ki négy kötetben (1839-1840).

A mű közismert és közkedvelt voltára kézzelfogható bizonyíték, hogy a messze az egyházmegyén túl tevékenykedő egy, az Üdvözítőről nevezett ferences rendtartomány gyöngyösi rendházának tagjaként ecsedi segédlelkészi munkát ellátó szerzetesnek, Szalmásy Lajosnak is tulajdonában volt egy példány. A kötet utólagos papírborításán kézzel írott, latin nyelvű, a Szentháromsághoz szóló imádságot találunk.

Az előadás röviden bemutatja az imádság eredetét, majd pedig megkísérli föltárni a Szepesy-szövegkiadás használatában betöltött szerepét, amennyiben a kézzel írott szöveg a használó elhatározása alapján immár elválaszthatatlanul a beszédgyűjtemény ezen példányához tartozik.

IV. SEKCIÓ: ÚJKORI ÉS LEGÚJABBKORI KÉZIRATOK

VARGA MÓNIKA

(Nyelvtudományi Kutatóközpont)

Területi és társadalmi beágyazottságról boszorkányperes jegyzőkönyvek kéziratái alapján

Jelen előadás boszorkányperes tanúkihallgatási jegyzőkönyvek kéziratait vizsgálja azzal a céllal, hogy a szövegekből kiindulva tárjon fel különféle ejtési, nyelvjárási jellemzőket a történetiségben. A forrásokra a lejegyző és a tanúk közös produktumaként szükséges tekinteni, az iratok területhez kapcsolása pedig elsősorban a kihallgatások helyszíne szerint történik (ez gyakran megegyezik a tanúk lakhelyével). A megfigyelt ejtésvariánsok egy része a szűkebb régió jellegzetességeit mutatja, más részük viszont társadalmilag szélesebb körben elfogadott lehetett. Esettanulmányként ezúttal Veszprém megyei kéziratokról lesz szó; vizsgálatot igényel, hogy a szövegek a Közép-dunántúli–kisalföldi régió mely sajátosságait őrizték meg, és mi lehet az oka az esetleges hiányoknak, eltéréseknek (szem előtt tartva, hogy a közelmúltra, napjainkra meghatározott dialektológiai leírást nem adekvát egy az egyben visszavetíteni a korábbi időszakokra). A nyelvjárási kép és a lejegyzői profilok felvázolásához további XVIII. századi kéziratokra is érdemes lesz kitékinteni a régió más részeiből.

IANCU LAURA
(ELKH BTK Néprajztudományi Intézet)
Egy forrófalvi kézírásos énekeskönyv 1909-ből

A moldvai Forrófalván keletkezett, magyarnyelvű katolikus egyházi énekeket tartalmazó kézíratos énekeskönyvet 2021-ben adta közre tulajdonosa. Az 1909-es évszámmal ellátott, 145 oldalas kézirat szerzője a falu korabeli kántora, Farkas János. A kéziratot a 20. század folyamán kántorok és előénekesek használták, leginkább paraliturgikus szertartásokon. Minthogy a moldvai magyarság anyanyelvű írásos emlékei pusztítás tárgyát képezték, a kézirat fennmaradása tárgyi mivoltában is unikális és értékes. A fiatal, az intézményesülés első évtizedeiben járó jászvásári egyházmegyéhez tartozó katolikus falvakban, a vallásos népelet irányítói ekkor még a kántorok voltak. Egy-egy laikus vallási vezető írásos hagyatéka túlmutat a népének hagyomány és az írásbeliség szűk területét érintő kérdések körén. A szóbeliségben a népének nem pusztán kísérő, kiegészítő elemei voltak a vallásos szertartásoknak. Az énekszövegek a hit tartalmát és jellegét, és az Istenről alkotott képet is meghatározták.

KÖVÁRI RÉKA
(ELKH BTK Zenetudományi Intézet)
Magyar isteni szolgálat... – Alföldi kézíratos kántorkönyvek a 19. századból

E címmel a közelmúltban adtuk közre három, Harangozó Imre tulajdonában lévő, 19. századi kézíratos kántorkönyvet. Habár a kézíratosok keletkezési helye egymástól távoli települések (Ada, Jászfényszaru, Újkígyós; így a teljes Alföldet átfogják), a bennük olvasható énekanyag sokrétű (néhol van csak átfedés), mégis valamennyit tényleges kántori gyakorlat hívta életre és éltette később is. Bemutatjuk a kézíratos kántor- és énekeskönyvek tartalmi és zenei érdekességeit (pl. egyszólamú dallamlejegyzés, orgonakíséret, ún. pásztormise, kántorszerzemények, régi népének az énekszövegek vagy a dallamutalások között). Emellett a történelmi és egyháztörténeti eseményeket megörökítő szövegekre, a főként a gyász- és emlékmise énekeinél olvasható konkrét néprajzi és helytörténeti adatokra kívánjuk felhívni a figyelmet, amik – információk hiányában – akár a kézirat provenienciájának meghatározására is alkalmasak.

W. SOMOGYI JUDIT
(PPKE BTK Klasszikus és Újlatin Nyelvek Intézete)
Estei Hippolit püspöki hagyatéka Giuliano Caprili magyarországi leveleinek tükrében

Giuliano Caprili ferrarai ügyvivő a 16. század első felében többször járt Magyarországon: első alkalommal Budán, a ferrarai hercegi ház képviselőjeként. A későbbiekben Estei Hippolit egri püspök megbízottja, majd titkára volt, és ennek kapcsán kanonoki stallumot is kapott Egerben. A püspök halála (1520. szeptember 3.) után Estei I. Alfonz ferrarai herceg a püspök magyarországi hagyatéki ügyeinek intézésével bízta meg. Az ügyvivő magyarországi működéséhez köthető dokumentumok többségét a Modenai Állami Levéltár őrzi. Az iratok mintegy 40 százalékát Caprilinek a Hippolit gazdasági örökségének felkutatásával kapcsolatos beszámolóit is tartalmazó tizenegy levél, valamint I. Alfonz herceg Caprilinek szóló hat utasítása teszik ki. Az 1520. november 18. és 1521. szeptember 5. között keletkezett dokumentumok alapján többé-kevésbé rekonstruálható a hagyatéki ügy alakulásának első szakasza.

SOMOGYI SZILVIA

(ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézet)

Egy középkori zsinati határozat jelentéktelenség látszó újkori másolatának egyháztörténeti tanulságai

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Fényképgyűjteménye 278953-as számú fényképei az esztergomi Prímási Levéltár Archivum ecclesiasticum vetus gyűjteményének egy 18. századra datált dokumentumáról készültek. A másolatot Stock János szepesi prépost 1460-ban kiadott szepesi zsinati határozatairól írták le. Bár a szöveg a filológus szemével megegyezik a határozatoknak a 15. század végi, az Egyetemi Könyvtár Cod. 73-as kódexéből ismert szövegével, a történész szemét ezzel szemben apró, de annál izgalmasabb következtetésekre módot adó különbségek üthetik meg a középkori és az újkori másolat változatai között. Ezek közül az egyik, hogy az újkori másolat végén szerepel egy ordó, amely a zsinaton elvégzendő egyházi szertartásokat celebráló plébánosokat rögzíti, a szertartások rendjében (*ordo divinatorum officiorum in sancta sinodo observandorum*). Bár első látásra is feltételezhető, bizonyítható is, hogy ez eredetileg nem az 1460-as középkori zsinati határozatokhoz tartozó szövegrész. De mit keres a celebránsok között Váraljai Szaniszló pécsi püspök (1541-1548), szepesi prépost és mit jelenthet mindez? Az előadás részben erre a kérdésre keresi a választ.

TOMKÓ ZOLTÁN

(ELKH-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

A II. János és I. Szulejmán zimonyi találkozójáról készült beszámoló kézirati kérdései

Az 1566-os zimonyi találkozóról írt magyar nyelvű kortárs beszámolót 1837-ben jelentette meg Kemény József és Nagyajtai Kovács István. A szakirodalom problémás szövegnek tartja: 16. századi kézírata nem ismert, szerzője bizonytalan, ma ismert címe (*Második János Magyarország választott királyának Második Szulejmán török császárhoz menetele rendje és módja*) anakronisztikus elemeket tartalmaz, ráadásul az is felmerült, hogy a mű általunk ismert formájában valójában egy latin eredeti alapján készült későbbi magyar fordítás.

A közelmúltban sikerült a zimonyi találkozóról írt beszámoló egy latin nyelvű 16. századi kéziratát feltárnom, amely bizonyítja, hogy az általunk ismert magyar nyelvű szöveg egy fordítás, és nem az eredeti változat. Előadásomban előbb ismertetem a beszámoló kézirati hagyományát és a kiadás alapjául szolgáló forrást, majd bemutatom az általam megtalált kéziratot.

Jacobus Testem. ex. Anvers

A. de Sterckte Vesprin. B. de Dom-kercke. C. de Vervalle muoren en stadt.